

japodsko područje kao dinamičnu realnost podložnu stalnim mijenama, uz snažno izražen ekohistorijski pristup. Tu se svrhovito ponavlja i teza da materijalna kultura ne odražava „uvijek potpuno sigurno“ stvarne etničke prilike, a u razmatranje samih granica japodskog prostora uključuje se i pitanje akulturacijskih procesa. U zasebnim odlomcima obrađuju se teme: japodski prostor prije rimskog osvojenja i u antičkim literarnim vrelima, njegove geomorfološke, vegetacijske i klimatske osobine, uređenje naselja i naseobinski život te pogrebni običaji. U prethodna dva poglavlja, *Japodi: Iliri, Kelti ili...?* (str. 177-185) i *Dolazi li civilizacija s mora? O utjecajima iz jadranskog (sredozemnog) svijeta* (str. 187-194), raspravlja se o utjecajima koji su na japodski prostor stizali iz bližega i daljega susjedstva, sa sjevera, zapada, istoka i juga, poglavito trgovačkim dodirima, stvarajući u sprezi s domorodnim elementima spoj koji se naziva japodskom kulturom. Završno poglavlje *Japodi nakon Oktavijanova pohoda* (str. 195-212) nastoji rekonstruirati što se događalo s Japodima i njihovim područjem nakon što su potpali pod rimsku vlast. Pokušaj je otežan nedostatkom izvornih podataka jer se Japodi poslije 35/34. g. pr. Kr. više ne spominju u izvorima. Napose je zanimljiv dio poglavlja koji opisuje antičke prometne pravce na japodskom području. Cestovna je premreženost svjedočanstvo o geostrateškoj važnosti ovih krajeva. Autor završava napomenom da tek predstoje istraživanja o učincima rimske vlasti na japodskom prostoru, napose u vezi s društvenim promjenama koje je potaknuo dolazak rimske uprave.

Knjiga *Povijest Japoda. Pristup* umnogome je pionirska studija, kako po ponuđenim metodološkim obrascima, tako i po naznačenim istraživačkim pravcima. Njezina korist leži i u tome što je sinteza izrasla u sredstvo za produbljivanje problematike i otvaranje daljnjih pitanja. Valja naglasiti da se knjigom ustrajno provlači ustezanje od svake konkluzivnosti jer je i interpretacija postojećega arheološkog materijala i njegovih tipoloških odrednica podložna reviziji, osobito s obzirom na nedostatna arheološka istraživanja. Knjigu stoga i treba shvatiti kao snažan poticaj pokretanju novih, sustavnih istraživanja kojima bi se proširila spoznajna osnovica i omogućilo preispitivanje dosad ostvarenih rezultata.

Hrvoje GRAČANIN

Ka cjelovitijemu sagledavanju ranosrednjovjekovne jadranske poleogeneze

ŽELJKO RAPANIĆ, *Od carske palače do srednjovjekovne općine, Split:*
Književni krug, 2007, 278 str.

Prvih nekoliko stoljeća postojanja Dioklecijanove palače u splitskoj su povijesnoj stratigrafiji prava *saecula obscura*. Rezimirajući dosadašnju literaturu o problemima preobrazbe Dioklecijanova zdanja, vidljivo je da je za razdoblje IV–IX. st. nedostajala jedna sinteza, bilo u obliku monografije ili problemske rasprave koja bi ravnomjerno i precizno obuhvatila spomenuti raspon stoljeća iz arheološke, povijesne i povijesnoumjetničke perspektive. U dosadašnjim se obradama, naime, „prijelazno“ razdoblje Palače tretiralo ili u

okvirima kasnoantičke etape kao njezin sumrak i degeneracija ili pak kao prethodnica već definiranoj predromanici. Na taj je način izostala i izgubila se objedinjenost prostornoga i vremenskoga kontinuiteta, kako u istraživanju umjetnosti i arhitekture, tako i društveno-političkih povijesnih zbivanja.

Spomenutu lakunu u znanstvenome proučavanju povijesti grada, čiji najstariji dio do sad nije bio napisan, ispunila je sinteza Željka Rapanića, objavljena u studenome 2007. godine. Knjiga je zapravo amplificiran i znanstvenim aparatom opremljen tekst feljtona što ga je autor u izvornu obliku 1989. i 1990. objavljivao u nastavcima u prilogu *Forum splitskoga dnevnika Slobodna Dalmacija*. Rapanić je mnogo prostora posvetio istraživanju poleogeneze grada na istočnoj obali Jadrana u ranome srednjem vijeku, ponajviše na splitskom primjeru, kako u nizu studija, tako i u svom sintetskom djelu o predromaničkom razdoblju u Dalmaciji (Split, 1987).

Metodološko je polazište odredio autor: „Znanstvena istraživanja Palače usmjerena su pretežno na uočavanje i definiranje konkretnih činjenica: na utvrđivanje povijesnog okvira u kojemu je nastala, datuma kad je građena i sagrađena, na registraciju njezine prostorne dispozicije, istraživanje i utvrđivanje strukture i formalnih elemenata čitava joj sustava, na prepoznavanje stilskih osobina arhitekture, ikonografije, ukrasa, skulpture“. Oboružan općim i specijalističkim znanjima brušenima tijekom duge muzeološke, konzervatorske i arheološke prakse ali i kabinetskim promišljanjima, u svoj je tekst ugradio mjesta (u obliku ekskursâ o antičkoj gramatičkoj disciplini, urbanizmu, limitaciji, da nabrojimo samo neke primjere) koja stvaraju kontekst bez kojega i komponente lokalne istočnojadranske poleogeneze nisu u svim svojim vidovima valjano razumljive. Opširne biografske i bibliografske bilješke *sub calce* funkcioniraju kao vrlo korisne glose temeljnom tekstu, nadopunjujući se s „Kazalom starih autora i povijesnih osoba“ na kraju knjige kao osnovna informacija neupućenijem čitatelju.

Autor se čitatelju obraća istančanim, bogatim i odmjerenim jezičnim izrazom, istovremeno sadržajnim i pristupačnim, pronasavši sretan balans diskursa primjeren različitim čitateljskim profilima i u isto vrijeme znanstveno prodoran. Uočljiv je smisao za određen literarni, esejistički pristup materijalu na određenim mjestima.

Osim predgovora i zaključnog dijela, knjiga je podijeljena na šest poglavlja. Svako od spomenutih poglavlja nosi u naslovu riječ „Palača“, uz iznimku posljednjega (*Spaletina nobilissima et valida urbs*, str. 211-242). Time je autor i na formalnoj razini dao obilježje sintezi koja sadržajem pokriva vremenski lûk s kulminacijom upravo u trenutku potpuna prerastanja kasnoantičke palače u grad srednjega vijeka. U tom trenutku građevina prestaje biti palačom i postaje *urbs*, upravo *urbs valida*.

U prvom poglavlju, *Na početku bijaše Palača* (str. 9-33), autor razmatra geografske i geomorfološke pretpostavke Dioklecijanovoj palači, prostor koji je sve do u VII. st. bio sastavnica cjelokupnoga salonitanskog agera, otprije sasvim priveden standardima antičke civilizacije.

Iako je primjer preobrazbe Dioklecijanove palače u grad zbog jedinstvenosti takva procesa na izvjestan način isuviše poseban da bi se uklopio u postojeće urbanološke teoreme, proučavanje tog fenomena je, barem na jednoj razini, proučavanje poleogeneze. Poleogeneza je pak po svojoj definiciji razvitak naseobinske strukture od njezina postanka do kompletnog uobličenja svih urbanih atributa karakterističnih za određenu epohu na razmatranom području. Nositelji kontinuiteta raspoznaju se u starosjedilačkom stanovništvu, a njegova svjedočanstva u naseobinskome i kulturnome „dugom trajanju“, s kojim je usko povezana hagioforna i ostala onomastika.

Gradnjom Dioklecijanove palače poremećen je centurijacijski sustav okolice jer je pred njim prednost dana povoljnijemu polaganju carskoga zdanja u odnosu na geomorfološke uvjete zaljeva. Ostatak poluotoka se, međutim, i dalje rigorozno prilagođavao sustavu centurijacije. Njegovi su se odjeci sačuvali u toponomastikonu na pojedinim segmentima poluotoka sve do kasnoga srednjeg vijeka, a u nekim slučajevima i do suvremenosti. Štoviše, gusta raspoređenost ostataka rimskoga i ranoromanskoga sloja predslavenske toponomastike oko Palače jasno pokazuje da je zatečeni pejzaž početkom IV. st. već posve pripitomljen limitacijom i oplemenjen ladanjskim naseobinama.

Prvi dio sinteze funkcionira kao dug, sadržajno bogat i formalno izbrušen uvod u problematiku posebnih pitanja poleogeneze u drugome dijelu, koji pak na jednom mjestu sakuplja spoznaje o strukturiranju života u poleogenetski formativnom razdoblju od IV. do IX. st. na Splitskom poluotoku.

Najraniji spomen Dioklecijanove palače nakon careve smrti mogao bi potjecati već iz 325. godine. Riječ je o znamenitom *Oratio ad sanctorum coetum* Konstantina Velikog. Iako izrijekom ne spominje splitsku palaču, Konstantin u ovom govoru, spominjući preminulog Dioklecijana, karakterizira njegovo posljednje utočište kao „prijezira dostojno obitavalište“, „prost stan“. Začudna snishodljivost prema monumentalnom zdanju prije se objašnjavala reakcijom na careve protukršćanske akcije, no nedavno je J. Belamariću ovaj Konstantinov navod omogućio duhovitu pretpostavku iz perspektive carskoga gineceja: radilo bi se o izrugivanju posve logično upućenom ka jednoj, naličju usprkos, vojničkoj tvornici. Ž. Rapanić, s druge strane, iz konteksta ostatka teksta radije razabire aluziju na Dioklecijanov nikomedijski dvor, dakako ukoliko nije tek riječ o općim mjestima ranokršćanske retorike.

I uz neprijepornu prožetost pretežitog dijela teksta onovremenom ranom kršćanskom topikom, prilično se lako daje razabrati njegova ovisnost o Laktanciju, *De mortibus persecutorum*, 14; sličnu priču donosi Euzebije i u *Historia ecclesiastica* VIII, 6, 6 (usp. Laktancije, *O smrtima progonitelja*, Split, 2005, 45 i komentar N. Cambija, 153). Do korupcije je moglo doći Euzebijevom upućenošću u djelo njegovoga starijeg suvremenika (što je možda još jedan argument u prilog tezi da je Konstantinov antiohijski govor, ili barem taj njegov dio, apokrifan) ili crpljenjem podataka za oba teksta iz istog izvora. Iz konglomerata tradicije o Konstantinovu boravku na Dioklecijanovu dvoru i općih mjesta, odnosno stajaćih izraza nije najlakše ući u trag izvorima odlomka o neuglednu carevom posljednjem počivalištu. Stoga je i mogućnost da je ovdje riječ o prvom povijesno registriranom spomenu splitske palače – bez obzira na problem gineceja – krajnje upitna i bit će je moguće potvrditi ili opovrgnuti tek nakon posebne egzezeze.

Iako zadržava mišljenje o kontinuitetu protokolarnih obreda kojima se slavila careva osoba u splitskoj palači – ovog puta kao *senior augustus* – autor se zalaže za prigušivanje tih funkcija u novim okolnostima okruženja za „cara penzionera“. S N. Duvalom potpuno pak odbacuje mogućnost funkcije Peristila kao kulturnog prostora, monumentalne pozadine za adoraciju Dioklecijanove ličnosti, koju su svojedobno predlagali E. Dyggve i B. Gabričević (Peristil bi funkcionirao kao svečano sastajalište i pozornica glorifikacije careve osobe kako bi u hipetralnom prostoru primila počasti proskineze; sam opis veoma starog ritusa sačuvao se u Porfirogenetovoj *De Cerimoniis aulae Byzantinae*, osvjetljujući srž Dioklecijanove reforme imperija koja je u carevoj osobi koncentrirala ideologem *dominus et deus*, upravo *deus praesens* u njegovom vidu kao *Jovius*). N. Duval odriče Peristilu ovakvu funkciju, smatrajući Porfirogenetovu knjigu o ceremonijalu isuviše kasnim izvo-

rom da bi se mogao primijeniti na fiksirani protokol kasnoantičkih dvorova. Rapanić taj arhitektonski prostor također zbog prolaza u supstrukcije pod Protironom drži sasvim neprimjerenim, a zbog ispuštanja potrebe za redovitim pokazivanjem umirovljenoga vladara podanicima (kojim?) i sasvim nepotrebnim ikonografiji carske osobe.

Rapanić s mnogo skepse nastupa spram glasovite vijesti o *crimen laesae maiestatis*, krađi grimiznog pokrova s Dioklecijanova groba 356. godine, za vladavine Konstancija II., koju donosi Amijan Marcelin (*Rerum gestarum libri*, XVI, 8, 3-7). Pozitivan podatak o postojanju careve grobnice u funkciji, za autora je tek „pretpostavka“, a Danus „tobožnji kradljivac“; događaj drži anakronim u vremenu kojemu ga Amijan pripisuje, predlažući antedatiranje za više desetljeća, nedugo nakon Milanskog reskripta, dok bi „porfirni carev sarkofag po svoj prilici bio razbijen ne mnogo poslije careve smrti“. Ovako rigorozan stav spram izvora u čiju vjerodostojnost – anegdotalnom prizvuku usprkos – ipak ne treba ozbiljno sumnjati Rapanić temelji na pretpostavljenoj kršćanskoj odmazdi nad posmrtnim ostacima cara-progonitelja nedugo nakon njegove smrti. No, nasuprot tradicionalnim mišljenjima o trijumfu kršćanstva nad poganstvom u gradskim i ruralnim sredinama već u IV. st., suvremena povijesna znanost sve jasnije razabire „dugo trajanje“ prežitaka politeizma u raznim ambijentima. Još početkom V. st. u sâmom su Rimu postojale obitelji (uglavnom visoka roda) koje su se uporno držale tradicionalne rimske religije. U Dioklecijanovoj pak palači u V. st., po svemu sudeći, boravi vladar Dalmacije Marcelin, poganin. Povijesna vrela svjedoče da apogej kršćanskog neprijateljstva prema poganskim starinama nije uslijedio neposredno nakon crkvenog mira 313. godine, čak ni dugo nakon njega. Zapravo, uglavnom je vezan uz represivne mjere Teodozija Velikog posljednjih godina IV. st. kada Crkva i država složno djeluju nauštrb poganskih svetišta i drugih politeističkih uspomena. No, čini se da je Crkva i tada uglavnom samo pasivno reagirala na inicijativu vrhovnih državnih vlasti koje su sve oštrijim legislativnim mjerama regulirale poganski kult. Zakonodavac se, ipak, u ranim propisima sustezao od uništavanja hramova, koje je u toj etapi više iznimka nego pravilo, čak i kod najprozelitskijih vladara (usp. H. Saradi Mendelovici, *Christian Attitudes toward Pagan Monuments in Late Antiquity and their Legacy in Later Byzantine Centuries*, *Dumbarton Oaks Papers*, 44 [1990], 47-54). Tu se, dakle, može raspravljati o motivima Amijanova odabira ove ili one sporne anegdote, odnosno o historiografskim kriterijima, ali ne i o samoj vjerodostojnosti ovog detalja kronike kao povijesnog svjedočanstva. On je kao takav neprijeporan. Rapanićevo nepovjerenje prema ovom kroničaru tim je začudnije što niže donosi citat Sidonija Apolinara o Dioklecijanovoj grobnici iz druge polovine V. stoljeća.

Ukoliko bi se ova vrela potvrdila nekim sretnim nalazom, bilo bi vrlo zanimljivo i višestruko korisno Marcelinov boravak u Palači povezati s pouzdanim podatcima o njegovoj vjeroispovijesti. Marcelin je, naime, kako nakon stotinu godina svjedoči njegov mlađi imenjaka komes Marcelin – bio poganin (Marcelin, *Kronika*, prir. i prev. B. Kuntić-Makvić, Zagreb, 2006, 122 i komentar H. Gračanina, 226-227)! Koliko je poznato, on je posljednji poganski vojskovođa. Ta je činjenica zaista neobična i gotovo da dosad nije bila isticana u stručnoj literaturi, osobito ne u kontekstu njegove potencijalne splitske rezidencije. U tom svjetlu treba pomnije promotriti vijest njegova suvremenika Sidonija Apolinara, koji spominje Dioklecijanovu grobnicu kao nedirnutu. Marcelinov pijetet prema grobnici cara koji je – kao i on – imao najviše poštovanje prema *veterrima religio*, ne bi, dakle, bio nimalo iznenađujući. Budući da je Dioklecijanov oktogonalni heroon još 356. bio u izvornoj funkciji i pod carskom zaštitom u vidu *crimen laese majestatis*, izgleda da je

kao takav istrajavao sve do kraja idućeg stoljeća, preživjevši nekoliko poganskim zdanjima nesklonih ediktâ.

Sličnu skepsu autor izražava i u trećem poglavlju „*Kada je donesena odluka o gradnji Palače?*“ (str. 73-112) u vezi s prijedlogom novoga, preciznijega određenja vremena početka gradnje Dioklecijanove palače koje je nedavno iznio J. Belamarić. Treba se u cijelosti složiti s njegovim opažanjima materijala egipatske provenijencije u Palači, do čijeg transporta u Dalmaciju nije moglo doći prije pacifikacije ustanka L. Domicija Domicijana i Aurelija Ahileja u Egiptu 298. godine. Rapanić relativizira ovo viđenje razlučujući podrijetlo građe (datacija njezina dovoza je neosporna) od problema njezine strukturalne uloge u čitavoj građevini, odnosno odluke o korištenju te građe u nekoj od faza gradnje. Isto tako, Maksimijanov novac iz 296–297, pronađen sasvim nedavno ispod razine Dioklecijanova poda u jugoistočnom kvadrantu Palače, govori u prilog tradicionalnijemu viđenju o početku gradnje oko 293. godine (iako – osim strukturalne konsolidacije tetrarhijskog sustava 90-ih godina III. st. kao mogućeg povoda – zapravo ne postoje pravi i neprijeporni argumenti ni za jednu od doprije predloženih kronologija projektiranja i podizanja građevine). Prema Rapanićevu mišljenju (nasuprot G. De Angelis d’Ossatu ili M. Pejakoviću), asimetrije i zakrivljenosti u strukturi Palače, koje danas interpretiramo kao arhitektonske anomalije, dŭg su geološkoj strukturi lokacije što su je odabrali graditelji.

U drugom dijelu knjige razmatraju se posebna pitanja poleogeneze, te su četvrto („*Palača prestaje biti Palačom*“, str. 113-170) i peto poglavlje („*Palača postaje grad*“, str. 171-210) okosnica proučavanja tog procesa, a i čitave sinteze.

Autor je u četvrtom poglavlju posvetio mnogo prostora nedavnoj tezi J. Belamarića o navodu iz *Notitia dignitatum* sa spomenom *gynaeceum Iovense Dalmatiae-Aspalatho* – ekskluzivne carske tkaonice sukna s atributom Jupiterova sina u njegovoj splitskoj palači kao sastavna dijela izvornog koncepta. Raniji autori smatrali su da je ginecej aposterioran Palači, u čemu su se vodili vjerojatno datacijom *Notitia*, ali zacijelo i ne držeći takav prozaični sadržaj kongenijalnim funkciji prestižnog carskoga prebivališta. Ginecej je, dakle, redovito datiran uopćeno u V. stoljeću.

Rapanić – navodeći niz iliričkih te neke zapadnoeuropske analogije – naglašava da se „takve radionice redovito premještaju u luksusne ambijente na bogatim posjedima tek onda kad ovi, zbog raznih razloga, izgube svrhu ladanjske rezidencije“ (str. 123), odričući mogućnost izvorne arhitektonske zamisli gineceja u Palači. S tim je izravno povezana i skepsa izražena prema neprimjerenoj fuziji dviju funkcija u istoj građevini: carske rezidencije-grobnice i proizvodnog pogona. To su načelne Rapanićeve primjedbe. Razrađene su nekim filološkim (naselje *Spalatum* suvremeni pisci dosljedno diferencijalno određuju spram urbonima *villa* za Dioklecijanovu građevinu, što vjerno reproducira i *Notitia dignitatum*, pa je načelno pitanje je li dopušteno *gynaeceum* ubicirati u Palaču ili se zaustaviti na zaključku da se i Palača i ginecej nalaze u Spalatumu kao bliski, ali prostorno odjeliti kompleksi) i drugim argumentima (monumentalni vodovod nije morao biti namijenjen isključivo Palači). Zaključno je Rapanić skloniji pripisati ginecej postdioklecijanskom razdoblju, kada je mogao biti ugrađen u bivšu carsku palaču, propuštajući ipak dati uvjerljivije objašnjenje atributu pogona *Jovensis*, kao i odgovor na pitanje tko je i u kojem razdoblju pokrenuo zamašan proces preobrazbe dijela carskog zdanja ili naselja *Spalatum* u tekstilnu manufakturu. Neprijepornija rješenja, ukoliko su provediva, mogu se očekivati jedino ciljanim arheološkim istraživanjima.

Odlomak o Palači u susjedstvu metropole Salone važan je kao jedna od rijetkih sinteza problematike postojanja Palače „između agera i civitasa“ u domaćoj literaturi.

Tu autor razmatra nekoliko pitanja: kada je transformacija u grad mogla započeti, što ju je uvjetovalo, kako se odvijala, koliko je trajala. Odgovori na njih izravno su vezani uz Rapaničevo viđenje svršetka Salone, odnosno uz ponovno poraslu ulogu visinskih kastruma i prostorno reduciranih sklopova fortifikacijskih kvaliteta u najkasnijoj antici uopće. Upravo je Ž. Rapanić 1980. godine krenuo novom linijom u interpretaciji kraja antičkog grada, pretpostavivši proces dugotrajna odumiranja grada uslijed posvemašnje krize, da bi se život nastavio u aglomeracijama tipa Dioklecijanove palače. Palača bi, dakle, bila sretan surogat sažimanju urbanih funkcija prevelika grada na njegovu izvornom položaju, a istovremeno i preduvjet potpunom i definitivnom napuštanju metropole. Autorova ekvacija između stagniranja Salone i uzdizanja značaja susjedne utvrđene palače sve do potpune dislokacije metropole u nju kao novo gradsko središte do određene mjere zaobilazi problem prenošenja crkvenih institucija, kojemu možda nije posvećena dovoljna pažnja kao ključnom trenutku za formaciju ranosrednjovjekovnog grada. (Ta razlika u pristupu mogla bi se ilustrirati polariziranim mišljenjima o Ivanu iz Ravene kao o prvom salonitanskom nadbiskupu u Dioklecijanovoj palači, što je manje-više slučajna uloga ili kao o prvom splitskom nadbiskupu). Taj proces važnošću nadmašuje migracije stanovništva iz historijskih sjedišta s municipalnom tradicijom u refugije, migracije koje nisu morale biti jednosmjerne, jednokratne i trajne. Ove oscilacije u kombinaciji s „duljim trajanjem“ starih gradova u kasnoj antici (koje pokazuju novija istraživanja) te ulogom Crkve mogu mnogo reljefnije i utemeljenije ocrtati uspješnu obnovu urbanog života u ranom srednjem vijeku.

Raspravljajući o historicitetu prvoga splitskog nadbiskupa, svećenika Ivana iz Ravene, autor je uglavnom ponovio u ranijim radovima iznesene primjedbe na događajni tijek kako ga je opisao Toma Arhiđakon. Prihvaćajući većinom gledišta N. Klaić, autor je svojedobno držao da je tu kod Tome riječ o prvome splitskom metropolitu, nadbiskupu Ivanu, „aktivnom“ na crkvenim saborima 925. i 928. godine, izričito odbacujući historicitet Ivana Ravenjanina, bilo iz VII. bilo iz VIII. stoljeća. Ovdje se one zasnivaju pretežito na potankom osporavanju mogućnosti da je Dioklecijanova palača useljenje Salonitanaca dočekala pusta i lišena bilo kakvih sakralnih sadržaja. Pomnim biranjem pojedinih nalaza i starije literature, Rapanić ocrtava veoma korisnu bibliografsku bilancu koja učvršćuje odnedavna sve izraženija istraživanja najstarijega postdioklecijanskog perioda Palače s ranim datacijama više zdanja. Ta istraživanja pokazuju da rana organizacija kršćanskoga bogoslužnog prostora u Dioklecijanovoj palači nije sporna; riječ je o procesu kronološki i kvalitativno odjelitom od procesa prijenosa crkvene hijerarhije, makar u reduciranu obliku, iz Salone u Split u VII. st., što je dubinska, strukturalna promjena. To su dva različita problema.

Spomen prvoga salonitansko-splitskoga crkvenog poglavara u Dioklecijanovoj palači Rapanić do određene mjere interpretira u kontekstu fenomena *episcopus in castellis*, biskupa koji gubi gradsko sjedište i s dijelom pastve prelazi u refugij (s tom razlikom što u ovom slučaju zadržava municipalnu tradiciju), poklanjajući povjerenje jezgri Tomine priče o jednome biskupu ranoga vremena (VII. st.) kojemu je predvodnik lokalnog stanovništva prepustio svoj, najekskluzivniji dio Palače za episkopij. S osobom prvoga prelata autor ipak ne povezuje Tomina Ivana iz Ravene, zalažući se za njegovu identifikaciju sa salonitanskim crkvenim poglavarom Ivanom, prisutnim na ekumenskom saboru u Niceji 787. godine. Odlazeći i korak dalje u svojoj interpretaciji, autor i zadarskoga biskupa Donata i splitskoga nadbiskupa Ivana „Nicejskog“ definira kao bizantske eksponente

pridošle iz Ravene uoči ili nedugo nakon što su je zauzeli Langobardi 751. godine, pri čemu obojica „reorganiziraju“ postojeću crkvenu hijerarhiju u Zadru i Splitu, podižući im ugled. Umjetnička svjedočanstva tih napora prepoznaje u rotondi Sv. Donata u Zadru i u novome, stilski koherentnom ansamblu liturgijskih instalacija splitske katedrale iz druge polovine VIII. stoljeća. Treba istaknuti da autor ovim prilogom svjesno reterira spram vlastitih ranijih gledišta, prihvaćajući u osnovi mišljenje S. Gunjače iz 1973. godine o sarkofagu iz splitske Krstionice kao grobnici Ivana „Nicejskog“. Neke kronološke prijepornosti oko episkopata Donata i Ivana, za nekoliko desetljeća ipak isuviše kasnima, konfrontira li ih se s vremenom osvojenja Ravene ostavljaju dojam isforsiranosti kontinuiteta s bizantskim kadrovima u Raveni, pa odgovore na ova pitanja valja očekivati u posebnom radu koji najavljuje autor.

U posljednjem poglavlju autor opisuje disfunkcionalnost postojeće gradske samouprave zaliječenu zalaganjem Tome Arhidakona, uspostavom *regimen Latinorum* (čiji je Toma ideolog), po uzoru na ustroj talijanskih gradskih komuna. Na tim temeljima nastaje i gradski statut načelnika Percevala u XIV. st., čime autor zatvara, nakon devet stoljeća, puni krug između komunalne sreće dosegnute suvremenom kodifikacijom splitskoga prava u XIII. st. i proklamirana blagostanja Salonae Felix iz vremena Konstantinove dinastije – *civitas felix*.

Ponudivši po prvi put sustavan pregled poleogeneze ranosrednjovjekovnoga grada na istočnom Jadranu, kao i posve nove poglede na povijesnu problematiku ovoga razdoblja, autor je ostvario referentno djelo koje će bez sumnje steći zaslužno mjesto u suvremenoj historiografiji.

Ivan BASIC

Dalmacija u vrijeme Marcelina i Julija Nepota

VLADIMIR POSAVEC, *Dalmacija u vrijeme Marcelina i Julija Nepota*,
Split: Književni krug, 2007, 244 str.

Kasnoantičke studije dugo su vremena bile na rubu istraživačkog zanimanja u hrvatskoj historiografiji, gotovo da bi se moglo reći zapostavljene u odnosu na takoreći jasno odjelita povijesna razdoblja, grčku i rimsku antiku te hrvatsko ranosrednjovjekovlje. Čak i kada bi stručnjaci usmjerili svoj znanstveni mar u proučavanje toga prijelaznoga doba, pozornost je poglavito privlačilo vrijeme Justinijana I. Posljednjih su se godina stvari promijenile, sve je više pojedinačnih rasprava, a uznapredovala su i arheološka istraživanja. Ipak, hrvatska je povijesna znanost uglavnom ostala zakinuta za šire sintetičke prikaze (izuzetak čini knjiga Ive Goldsteina *Bizant na Jadranu. Bizant na Jadranu od Justinijana I. do Bazilija I.* objavljena 1992. godine u Zagrebu). Ovaj je nedostatak odnedavno dijelom nadoknađen pojavom dviju monografija koje se bave kasnoantičkim razdobljem: *L'Istria nella prima età bizantina* Andreja Novaka (Rovinj, 2007) i *Dalmacija u vrijeme Marcelina i Julija Nepota* Vladimira Posavca (Split, 2007). Upravo potonja, objavljena

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 40

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

 FF press

ZAGREB 2008.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 40

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Miljenko Jurković

Glavni urednik

Borislav Grgin

Uredništvo

Ivo Goldstein
Boris Olujić
Mario Strecha
Božena Vranješ-Šoljan

Tajnik uredništva

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Računalni slog

Boris Bui

Lektura i korektura

Ivan Botica

Tisak

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje dovršeno u prosincu 2008. godine

Naklada

400 primjeraka

